

ГОДИШНИНИ И ЮБИЛЕИ / ANNIVERSARIES AND JUBELEES

МЕЖДУ СЛОВО И ТРАДИЦИЯ: ЮБИЛЕЕН ПОРТРЕТ НА ПРОФ. МАРИЯ КИТАНОВА

BETWEEN LANGUAGE AND TRADITION: A JUBILEE PORTRAIT OF PROF. MARIA KITANOVA

Проф. Мария Китанова е сред учените, които с последователност и лична харизма успяват да изграждат научни школи. Нейните изследвания очертават „картата“ на онези територии на езика, където думите срещат обрета, календарът се превръща в културна памет, а „дом“ и „семейство“ стават ценностни координати.

По повод на нейната 70-годишнина изразяваме своята благодарност за научния кръгозор, който тя очерта в българската етнолингвистика, и за човешкото ѝ отношение към проходащите в тази научна област. Свидетелство за приемственост, която е също толкова важна, колкото и научните ѝ трудове, е фактът, че проф. М. Китанова продължава да работи по един от основните проекти на Секцията за етнолингвистика – „Терминологичен речник по етнолингвистика“, и активно подкрепя младите колеги от екипа по създаването на Речника.

Мария Китанова завършва българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и постъпва като редовен докторант в Института за български език при Българската академия на науките – в Секцията за българска диалектология и лингвистична география. Докторската ѝ дисертация, защитена през 1981 г., е на тема „Говорът на село Караач, Одринско“.

© Йоанна Кирилова, 2025; © РОБЕРТИНО СТОИЛОВ, 2025

Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

От средата на 90-те години тя работи последователно в Секцията по ономастика и етнолингвистика и в Секцията по етнолингвистика и лингвостатистика. От 2011 г. е ръководител на *Секцията за етнолингвистика* и остава на тази позиция до своето пенсиониране, като успява да събере около себе си екип от учени, чиято основна мисия е изучаването и опазването на българското езиково културно наследство. Под нейно ръководство Секцията става известна в чужбина като *софийския център за етнолингвистични изследвания*. През 2017 г. е избрана за професор – признание за научните ѝ постижения и институционалното ѝ лидерство.

Ранните ѝ занимания с диалектология – проучване и описание на одринския говор, участие в „Българския диалектен атлас“, наблюдения върху стилистичната функция на диалектизмите – развиват вниманието ѝ към езиковите детайли, което по-късно се оказва решаващо при описанието на културните кодове. Именно оттук се ражда и преходът към етнолингвистиката: от езиковата форма и значение към ценността и символа.

Периодът на научна зрялост съвпада с утвърждаването на етнолингвистиката като отделно направление в българското езикознание. Така проф. М. Китанова не просто въвежда терминология – тя систематизира изследователския терен. Нейният подход интегрира наблюденията върху народния календар, семейната обредност, роднинската терминология и паремиялогичния фонд в единна методологична рамка, в която езикът е мислен като памет, норма и ценност. Важно място в нейните научни търсения заемат проучването на кодовете на традиционната култура, изследването на бинарните опозиции и разглеждането на концептуалните ядра, които, структурирайки се в речника, задават сценарии на поведение и оценка.

Речниците, в които тя е съавтор – „Тематичен речник на термините на народния календар“ (2008), „Човешкият живот – раждане, сватба, погребение. Тематичен речник на българската семейна обредност“ (2012) и „Речник на народната духовна култура на българите“ (2018), са повече от библиографски заглавия, защото се превръщат в основна референтна база за лексикографските и етнолингвистичните изследвания. В тях традиционните знания са подредени така, че езиковедът да вижда култура, а етнологът – език. Неслучайно именно към тези книги посягат автори, които търсят твърда опора при дефинирането на обредни практики, празнични наименования и ценностни сценарии. С яснотата на дефинициите, с обхвата на лексикалните единици и с вниманието към регионалната специфика тези издания се превръщат в пример за етнолингвистичната лексикография у нас.

В областта на аксиологичните изследвания проф. М. Китанова последователно разработва ценности като ДОМ, РОДИНА и СЕМЕЙСТВО, както и опозицията „свой – чужд“. Чрез участието ѝ в поредицата *Leksykon aksjo-*

logiczny Słowian i ich sąsiadów, издавана в Полша, българският език заема своето място сред останалите славянски езици. По този начин българският емпиричен материал се вписва в славянската езикова картина, а етноспецифичните особености се интерпретират в широка сравнителна перспектива.

Календарната лексика и хрононимите (названия за „лошото време“ в празнично-обредния цикъл) разкриват устойчиви културно-семантични модели; изследванията за евфемизацията – от традицията до съвременните медийни регистри – показват как езикът се справя с табутата и кризисните ситуации. Така тематичните полета, които на пръв поглед изглеждат раздалечени, се срещат в една методологична точка: езикът е и памет, и ценност, и инструмент на толерантността.

Последното десетилетие консолидира трите основни оси на нейната работа. Поредицата студии за ДОМ/СЕМЕЙСТВО/РОДИНА, включително със съпоставки и англо- и полскоезични версии, улавя както етимологичния и традиционния пласт на изследваните културни концепти, така и съвременната им ценностна динамика. Календарната линия се развива с нови наблюдения – сред тях статията „Вещицата в пролетно-летния календарен цикъл“ (2024), която показва как митологичните фигури се пренаписват от съвременния читател. Паралелно се разгръщат модели на евфемизация и аксиология на кризите (2020–2021), осветяващи реакциите на езика към общественото напрежение и страха.

Тематичните речници за народния календар и за семейната обредност се цитират като стандарт за терминологична яснота и за подреждане на корпус; изследванията върху опозицията „свой – чужд“ и роднинската терминология се използват като модел за концептуален анализ, а публикациите върху евфемизацията и върху „лошото време“ в календара – като примери за това как езикът разказва за ценностите и страховете на общността.

Сводният преглед на цитираните от нея автори очертава устойчиви връзки между различни научни школи – Москва, Люблин, Братислава, София. В цитиращите нейни трудове публикации личат различни поколения учени – от утвърдени имена до млади автори, за които изследванията на проф. М. Китанова са въведение към метода и езика на описанието. Зад числата стои не просто интерес, а възприемане на подход, благодарение на който нови изследвания стъпват уверено върху вече подреден терен.

Етнолингвистичните трудове на проф. Мария Китанова очертават три последователни и взаимно подсилващи се линии: (1) концептологията; (2) календарната лексика и хрононимите като културна памет; (3) аксиологията и евфемизацията като механизми на ценностно поведение. Тези линии се пресичат както в календарните сценарии, така и в табу преименуванията, а съвременните наблюдения се ситуират върху стабилен традиционен фонд.

Вътрешната логика на изследванията ѝ през последния десетгодишен период се развива от емпирия към норма: от анкети и корпуси към дефиниции и типологии, от локални наблюдения към общославянски синтез. Завършеността на този етап личи в това, че паралелно с академичните студии се появяват и метарефлексии за състоянието на етнолингвистичната лексикография у нас („Българската етнолингвистична лексикография през новото хилядолетие“ 2021) и за езика на медиите („Речта в електронните медии – „мода“, незнание, масови грешки или тенденции“ 2022), т.е. вниманието към терминологичната точност се разгръща и като обществена експертиза.

Като учител проф. М. Китанова съчетава строга академична мярка и човешка щедрост. В периода 2006 – 2009 г. тя е лектор по български език и култура в Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“, като през 2009 г. е гост преподавател в Държавната академия за славянски култури, Москва. Особено ценна е способността ѝ да превежда сложни методологични постановки на ясен и приложим език – от дефинирането на концепт и изграждането на тематично поле до подредбата на корпус и аргументацията, основана на него.

Проф. М. Китанова участва в ръководни и експертни органи на институционално и национално равнище. В международен план тя е член на Президиума на Международния комитет на славистите (от 2015 до 2018 г.) и на Комисията по етнолингвистика към Международния комитет на славистите (от 2008); в национален – председател на Българския национален комитет на славистите (от 2014 г. до момента).

Тя е член на редколегиите на „Известия на Института за български език“, „Славянският мир в третъясв тысячелетии“, „Научный диалог“, редовен рецензент в конкурси за заемане на академични длъжности, както и рецензент на различни научни публикации. Участва в програмни и организационни комитети на конференции (Международната годишна конференция на Института за български език 2019, 2021, 2022, 2024 и др.), а експертната ѝ дейност включва изготвянето на становища към държавни и културни институции.

През 2015 г. за приноса си към руско-българските връзки в науката и образованието проф. М. Китанова получава медала „Св. св. Кирил и Методий“ на Славянския фонд на Русия. Към този акт на признание се прибавят грамоти и отличия, които свидетелстват за широкия отзвук на нейната работа в академичната и културната общност – грамота за принос в българистиката и сътрудничеството с МДПУ „Богдан Хмелницки“ (2018), златна значка за изключителни заслуги за развитието на българската езиковедска наука в Института за български език (2022) и други.

Един поглед към изминалите години разкрива научна последователност и отдаденост, а погледът към бъдещето – поколение, което вече работи в очертаната от нея научна парадигма. Това е най-ценният юбилеен дар за проф. Мария Китанова: езикът да остане дом, в който знанието не просто се подрежда, а се пази и предава.

Пожелаваме ѝ здраве, радост и светли дни!

И нека бъде все така светъл ориентир за младите, които поемат след нея.

Йоанна Кирилова, Робертино Стоилов /
Yoanna Kirilova, Robertino Stoilov

✉ Доц. д-р Йоанна Кирилова
i.kirilova@ibl.bas.bg

✉ Ас. д-р Робертино Стоилов
r.stoilov@ibl.bas.bg

Секция за етнолингвистика

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българската академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Assoc. Prof. Dr. Yoanna Kirilova
i.kirilova@ibl.bas.bg

✉ Assist. Dr. Robertino Stoilov
r.stoilov@ibl.bas.bg

Department of Ethnolinguistics
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria